

Biskop Atle Sommerfeldt:

Hellig rom i lokalsamfunnet

Fagdag for undervisningsansatte

Ski nye kirke 24.januar 2019

Å bøye seg ned for å løfte opp

I Egypts ørken, mellom Kairo og Alexandria, har den koptiske biskopen Thomas de siste 20 årene utviklet et senter som viderefører det beste fra den egyptiske klostertradisjonen. Folk har valfartet til disse egyptiske ørkenklostrene i for livshjelp, helt siden 300-tallet. Det er denne tradisjonen senteret med navnet Anafora viderefører i en ny tid. Senteret har en gruppe menn og kvinner som har avlagt klosterløfte som sin kjerne, men er åpent for alle både som deltagere, besøkende og ansatte. Hyttene med overnattingstedene for gjester, er formet som et spørsmålstegn med et kapell som punktet. Spørretegnet uttrykker at her er stedet der alle spørsmål er velkomne, og i Anaforas rom inviteres man til å finne svar og livshjelp uansett hva slags spørsmål en bærer med seg. Anafora betyr «løfte opp» og uttrykker senterets grunnleggende visjon om bidra til å løfte opp barn og unge - og særlig jenter - fra fattige kår, ved å myndiggjøre dem. Biskop Thomas understreker at for å løfte opp, må en først bøye seg ned. For ham handler dette både å bøye seg ned for å lytte seg inn til barn og unges levekår og livsfølelse - og å bøye seg for Gud på kne i bønn og liturgisk liv. Spørsmålene han da hører, kan bringes til punktet, inn i kirkerommet.

Denne dobbelte nedbøyingen kan gi oss inspirasjon når vi skal reflektere om forholdet mellom lokalsamfunnet og det hellige rommet i kirkens undervisningsoppdrag. Vi må bøye oss ned og legge øret og øyne til hva som beveger seg hos lokalsamfunnets barn og unge - og bøye oss ned og lytte og undersøke hvordan lokalsamfunnets ledelse tenker om dette. Det er den ene bevegelsen. Den andre bevegelsen, å bøye kne for å lytte til Guds visjon, kan gjøres over alt. I dette foredraget begrenser jeg meg til det å lytte etter Guds stemme, som kirkerommet og det som foregår der gir oss mulighet til.

«Jeg kjenner deres smerte»

Den bibelske frelseshistorien er forankret i tilliten til at Gud er lidenskapelig opptatt av hvordan menneskenes har det i sine liv. Gud er ikke et ubevegelig og uforanderlig prinsipp, uberørt av hva som skjer med Guds mennesker og skaperverk. Den sentrale frelseshendelsen i den hebraiske bibelen er hvordan Gud lyttet og så hvordan Israelfolket hadde det i Egypt.

«Jeg har sett mitt folks nød i Egypt og har hørt skrikene deres under slavedriverne. Jeg kjenner deres smerte. Jeg har steget ned for å fri dem ut» (2. Mos 37-8a).

Da Det lutherske Verdensforbund skulle arbeide med kirkens oppdrag i verden ved generalforsamlingen Curitiba i Brasil i 1990, valgte de nettopp dette verset som grunnlag for refleksjonen: «I have heard the cry of my people». Det kan vi også gjøre.

Kirkens er sendt til verden med Guds visjon for mennesker og skaperverk. Men vi er ikke fallskjermhoppere som kommer dalene ned fra himmelen med en «fastfood»-

matpakke ferdigstilt i himmelen og som folk får tilbud om å spise – hvis de vil. Guds, og derfor kirkens vei, er alltid først å bøye seg ned og lytte til menneskers rop, nød og smerte, reflektere over hva en hører og så handle til beste for mennesker og skaperverk.

Vet vi så noe om barn og unges livsfølelse utover det vi selv kan ane fra møter og fortellinger fra enkeltpersoner? Ja, vi har faktisk et godt faktagrunnlag som dokumenterer hvordan dagens unge opplever virkeligheten - kall det gjerne «deres smerte».

Filosofen Arne Johan Vetlesen skriver i et debattinnlegg om ungdoms psykiske helse, at dagens ungdom lever i en tid der:

«60% av verdens dyr har forsvunnet de siste 40 årene, og som voksne vil de ventelig oppleve at store deler av jorden blir ubeboelige for mennesker ... Dagens unge mangler språk for uroen overfor fremtiden, med et naturtap som rykker fra fremtid til nåtid, fra det abstrakte til det nære og erfarte. Voksengenerasjonen har ikke gitt dem et slikt språk; den har det knapt selv» (Klassekampen, 18.12.18).

Den svenske 15-åringen Greta Thunberg, som startet skolestreikbevegelsen for klimarettferdighet, sier det slik: «Jeg håper at konferansen innser at vi står overfor en eksistensiell trussel. Den største krisen menneskeheten noensinne har møtt ... Etersom våre ledere opptrer som barn, må vi ta ansvaret som de burde tatt for lenge siden».

Skribent Ida Jackson, 31 år, sier det slik i Dagbladet rett før jul i år: «Klimakrisa, den tingen som vekker meg med panikkangst som jeg helt har gitt opp at vi får fikset» (22.12.18).

Denne koblingen mellom eksistensiell angst, samfunnsutvikling og politikk knytter helt konkret vår mentale helse til hvordan verden rundt oss faktisk utvikler seg. Psykologiprofessor Ole Jacob Madsen hevder at «klimaendringene er en høyst reell trussel mot den mentale helsen til hele verdens befolkning» (antologien Kollaps, sitert etter Vetlesen i Klassekampen). I forlengelsen av dette utvikles økosorg. Økosorg er sorgen over den tapte relasjonen til naturen, den tapte fremtiden og den tapte troen på at mennesket kan klare alt bare hun vil.

Sosiologen Linn Stalsberg skriver: «Jeg tror vi er mange som rammes av denne formen for moderne tristhet. Verden slik vi kjente den forsvinner, minutt for minutt, mens vi ser på. Makteløsheten, håpløsheten og lammelsen blir overveldende ... Forskerne Ashlee Cunsolo og Neville R. Ellis forventer at økologisk sorg vil bli en stadig mer vanlig menneskelig respons til tapene vi møter i vår epoke ... Å selv være vitne til økologiske tap, eller å være vitne til lidelsen andre mennesker opplever gjennom sine tap, blir en påminning om at klimaendringene ikke bare er nok et abstrakt vitenskapelig begrep. I stedet er klimaendringene kilde til en hittil ikke verdsatt følelsesmessig og psykologisk smerte .... Skal man komme seg ut av sorg må man ha håp om en bedre

fremtid ... Gi oss noe å tro på, så vi kan ta tre skritt frem, selv om vi opplever to tilbake ... Vi har ikke ritualer for å takle økologisk sorg ... Hvis vi anerkjenner sorgen, anerkjenner vi også tapene vi opplever som verdt å sørge over. Da får vi kanskje nye krefter til kamp og endringsvilje, og kanskje vil vi klare å redde det som er igjen av verden slik vi engang kjente den» (Agenda Magasin 28.8.18).

I Ungdataundersøkelsene svarer norske skoleelever på ungdomsskole og videregående på en rekke spørsmål om sin livssituasjon. De nasjonale resultatene for 2018 viser at en av tre gutter og hver annen jente har opplevd så mye press den siste uken at de har hatt problemer med å takle det. 1/3 på ungdomsskolen og nesten halvparten på videregående opplever at «alt er et slit» og «bekymrer seg mye». Og det er mellom 30 og 35% som svarer at de ikke ser for seg en lykkelig fremtid.

I forskernes oppsummering heter det:

«Omfanget av selvrapporterte fysiske og psykiske helseplager fortsetter å øke. Økningen er markant og gjelder både gutter og jenter og elever på ungdomsskolen og videregående. Det er mindre framtidsoptimisme. Andelen som tror at de aldri vil bli arbeidsledige har gått markert ned de siste årene, og færre enn før tror de kommer til å leve et godt og lykkelig liv».

Gjennomgangen vi gjør av Ungdataundersøkelsene i kommunene i Borg bispedømme i forbindelse med visitaser, bekrefter i all hovedsak disse nasjonale resultatene.

Vetlesen spør: «Vendingen innover, til kroppen, til skjermene og spillene, kan tolkes som en flukt fra en skremmende utenverden, en natur i oppløsning» (Klassekampen).

Vi ser en «Generasjon-prestasjon» som vokser opp med store utfordringer for sin mentale helse. Men vi ser også en sørgende generasjon som i stigende grad ser at den fremtiden de arver, med stor sannsynlighet blir mørk og ugjenkjennelig fra den verden som omgir dem i dag. Den bærer mer preg av arvesyndens enn velsignelsenes realitet.

Dette er den livsfølelsen vi møter hos de 30.000 barn og unge som deltar i våre trosopplæringstiltak, de 50-60% av alle ungdomsskoleelever som er konfirmanter i Borg bispedømme, og det store flertallet av ungdommer som vi møter i skole–kirke-samarbeidet, og på barnehage- og skolegudstjenester. Vi - og dere! - er i førstelinje til å synliggjøre at Gud ledsager også vår tids barn og unge i deres pilegrimsvandring gjennom livet. Vår utfordring er å ta sorgen på alvor og bearbeide den slik at fremtiden blir annerledes enn sorgen og fortvilelsens handlingslammelse indikerer.

«Deres liv er dyrebart i kongens øyne»

I den hebraiske bibelen er det etter hvert kongen som får oppdraget med å styre folket slik at Guds visjon om alle menneskers velferd også må omfatte dem som sliter med livene sine:

«Han (det er kongen) berger en fattig som roper, en stakkar som ingen hjelper. Han bryr seg om fattige og svake, han berger de fattiges liv. Han løser dem fra tvang og vold, deres liv er dyrebart i hans øyne» (Salme 72.12). Kongens oppgave er ikke å sikre eliten og de privilegertes interesser, men først og fremst å sikre alle – også de som sliter med livene sine og på ulike måter faller utenfor. Alle mennesker er dyrebare i Guds øyne og kongen må aldri glemme at alle mennesker bærer Guds bilde.

Vi som bor i Norge er privilegerte som lever i et land der våre politiske styresmakter – kongen i salmistens språkbruk - er valgt av befolkningen og dermed er våre tillitsvalgte. Selv om de kan ha ulike oppfatninger om hvordan de skal bidra til at alle borgere inkluderes og får del i samfunnets ressurser, er det svært få som mener at den enkelte får gjøre det beste ut av det, eller at statens oppgave er begrenset til å sikre grensene og holde orden i gatene. I 2015 ble det globale samfunnet, samlet i FN, enige om 17 mål som skal gi retning for samfunnsutviklingen i alle land og som skal samle både staten, næringslivet og aktører i religion og det sivile samfunnet om felles innsats frem mot 2030. Vår statsminister er en sentral aktør globalt for å fremme målerne, og Norge rapporterer årlig på hvordan fremgangen er. De rapporterer både på vår deltagelse i global mobilisering og nasjonal - og dermed lokal - fremdrift.

Disse målene blir derfor nå i stadig større grad lagt til grunn for kommuneplanene i Borg bispedømme. Kirkens omfattende, og livslange, dåpsopplæring, er en viktig ressurs for kommunenes arbeid med å realisere bærekraftsmål 4: «Sikre inkluderende, rettferdig og god utdanning og fremme muligheter for livslang læring for alle». Hvert av de 17 bærekraftmålene har flere underpunkter. Bærekraftsmål 4 har blant annet følgende delmål:

4.5 Innen 2030 avskaffe kjønnsforskjeller i utdanning og opplæring og sikre lik tilgang til alle nivåer innenfor utdanning og yrkesfaglig opplæring for sårbare personer, deriblant personer med nedsatt funksjonsevne, urfolk og barn i utsatte situasjoner.

4.7 Innen 2030 sikre at alle elever og studenter tilegner seg den kompetanse som er nødvendig for å fremme bærekraftig utvikling, blant annet gjennom utdanning for bærekraftig utvikling og livsstil, menneskerettigheter, likestilling, fremme av en freds- og ikkevoldskultur, globalt borgerskap og verdsetting av kulturelt mangfold og kulturens bidrag til bærekraftig utvikling.

4.a Etablere og oppgradere utdanningstilbud som ivaretar hensynet til barn, personer med nedsatt funksjonsevne og kjønnsforskjeller, og sikrer trygge, ikke-voldelige, inkluderende og effektive læringsomgivelser for alle.

Bærekraftsmål 10 er «Mindre ulikhet», mål 13 er «Stoppe klimaendringene», mål 14 er «Liv under vann» og mål 16 er «Fred og rettferdighet».

Langt på vei er det riktig å si at verdens stater gjennom vedtaket av FNs bærekraftsmål har vist at de har hørt og sett virkeligheten verdens barn og unge lever i og hva de strever med. Samtidig bekrefter de at alle mennesker er dyrebare og må få mulighet til

å erverve kunnskap, utvikle klokskap og se seg som deltager i arbeidet med å skape samfunn som er gode steder for alle. Målene adresserer helt sentrale elementer i barn og unges livsfølelse – også i Norge - slik de er beskrevet ovenfor.

«Gi den unge kunnskap og omtanke» (Salomos Ordspråk 1,4)

Som alle her vet meget godt, har trosopplæringen i Den norske kirke tre hovedtema: Livstolkning og livsmestring; kirkens tro og tradisjon; kristen tro i praksis.

Bevegelsen som bøyer seg ned og lytter til barn og unges livsfølelse og våre tillitsvalgtes mål for sitt virke, knytter først og fremst til hovedtema «Livstolkning og livsmestring». Det er denne lyttingen som gir oss materialet til å følge retningen Salomos Ordspråk gir i sin innledning om undervisning – å gi den unge kunnskap og omtanke og «gi innsikt om ærlighet, rettferd og rett». Bærekraftmålene gir oss god hjelp til å konkretisere hva dette betyr i vår tid og i vårt samfunn.

Det blir viktig i årene fremover å vise lokalsamfunnet og politiske beslutningstagere at kirkens livslange og helhetlige dåpsopplæring på ulike arenaer gir viktige bidrag til at flere av bærekraftmålene oppnås.

Kirkens Nødhjelp, Norges Kristne Råd, KFUK/M og Mellomkirkelig Råd lanserer om et par uker «Bærekraftsboka – FNs bærekraftsmål i lys av kristen tro». I denne boka gjennomgås alle målene og det gis en kort teologisk refleksjon til hvert av dem. Alle får et eksemplar av denne boka i dag. IKOs bok fra i fjor – Jordvenn – gir også mange impulser til hvordan vårt undervisningsarbeid kan håndtere klimasorg og gi barn og unge fordypet kunnskap og omtanke for jorda og andre mennesker.

En særlig viktig side ved bærekraftsmål 4 er den sterke vekten på inkluderende undervisning. Dette er helt sentralt i bispedømmets ordning for «Inkluderende menighet», et program menighetene i Borg er oppfordret til å vedta og gjennomføre. I innledningen til presentasjonen av programmet heter det:

«I den lokale kirke skal det være plass og rom for alle mennesker. Dette ligger i kirkens vesen og oppdrag. Erfaringen viser at en inkluderende kirke ikke kommer av seg selv. Det krever bevisst ledelse, bearbeiding av holdninger og konkrete tiltak. I kirka kan inkludering defineres som den endringsprosess som må til for at alle skal ha mulighet til å delta, på lik linje». Tiltak knyttet til trosopplæring har følgende forpliktelse: «Ha ordinære trosopplæringstiltak tilrettelagt for alle». Det gjelder ikke minst de gruppene bærekraftsmål 4 nevner: «sårbare personer, deriblant personer med nedsatt funksjonsevne, urfolk og barn i utsatte situasjoner».

Borg bispedømme har betydelig kompetanse i hvordan trosopplæringen kan tilrettelegges for alle og vi er tilgjengelig for fagutvikling i prostier og menigheter. Konfirmantverksted om tilrettelagt undervisning planlegges allerede nå i høst.

Dagens fokus er imidlertid ikke trosopplæring og dåpsundervisning generelt, men om det hellige rom og det som der skjer kan gi barn og unge livshjelp i møte med usikkerhet

om fremtiden, økosorgen og prestasjonspresset. Programmet «Inkluderende menighet» har denne dimensjonen med når menigheten forplikter seg til «Å holde gudstjenester for – og med alle». Da har vi beveget oss fra undervisningsrommet til møtet med den levende Gud i det hellige rommet med hellige handlinger der vi kan lytte til Guds fortelling til oss.

Hellig rom og hellige handlinger til livsmot og livskraft

Vi må regne med at barn og unge bærer med seg sin livssmerte når de kommer inn i det hellige rom. Da kan vi forvente at de stiller spørsmålet om hvordan dette rommet og de hellige handlinger kan gi livsmot og livskraft til den livsfølelsen de bærer med seg. Det spørsmålet vil også de som lever i krevende familiesituasjoner, strever med å oppfylle forventinger og krav og de som faller utenfor organiserte tilbud, stille seg.

Ungdomspastor i Kristiansand Frikirke, Stein Arve Graarud, leder sammen med andre av byens menigheter et meget vellykket og omfattende ungdomsmiljø som samler opp mot 1/3 av byens ungdommer. I VL lørdag 19.1 sier han: «Vi når jo egentlig bare den hvite middelklassen. Hvem er det som når dem som faller utenfor idretten, utenfor de organiserte tilbudene? For det gjør ikke vi menigheter i alle fall. Disse ungdommene opplever å være utenfor den vellykkede delen, og danner seg gjenger. Det er ikke mange som kommer fra McDonalds og til oss». I Kristiansand har kirkene gått sammen om Kirkens Ungdomsprosjekt (KUP) som er et «diakonalt og sosialfaglig forebyggende arbeid for sårbare og utsatte unge i Kristiansand. Daglig leder Ingunn Lyngset Holme sier det slik: «Mange av ungdommene som går i KUP har historier om vold, krenkelser, det å være redd og det å være utenfor. På KUP snakker vi ikke om problemungdom, men om smerteuttrykk. Smerten på innsiden har en tendens til å tyte ut, og for noen tyter det ut i negativ adferd, sinne og handlinger på kanten av loven ... smerteuttrykkene gir seg utslag i kriminalstatistikken, men først og fremst gjennom isolasjon, selvskading og depresjon. Vi gjør mye av det samme som trygge, kristne ungdomsmiljøer, men vi tar det ut av kirka.» Og vi må spørre oss: Kan ikke en slik ledsagelse av ungdom som sliter også skje i det hellige rommet? Sannsynligvis symboliserer de som faller utenfor det som langt flere – mellom 1/3 og halvparten av ungdommene i følge Ungdataundersøkelsen - har som livsopplevelse. Dersom ikke det hellige rommet og de hellige handlingene gir livsmot til marginaliserte, er det slett ikke sikkert at de gjør det til majoriteten heller.

La meg forsøke å antyde hvordan det hellige rom og de hellige handlingene kan gi livsmot og livskraft.

- Kirkerommet er et annerledes rom. Det er ikke et klasserom der det skal læres og presteres, det er heller ikke en gymsal som stiller ut ulikhet eller et møterom der alle må konsentrere seg om møteleder og det som skjer der fremme på scenen. Som konfirmantene på Jeløya sa det: «I kirkerommet er det så høyt under taket at det er plass til mine tanker og følelser, og så langt mellom veggene at jeg kan være her slik jeg er» - (jfr også Jane Christine Siewartz Dahls bacheloravhandling).

- Kirkerommet har plass til hele menneskelivets erfaringer av sorg og glede. Som konfirmanten i Skjeberg sa det: «Dette er rommet der mors begravelse var. Midt i det utrolig triste ga rommet meg en form for trygghet – derfor er jeg nå kirkelig konfirmant». Eller som Ole Paus sa det under en konsert i Lillestrøm kirke: ««Det vakreste her i kirkerommet er ekkoet av alt mennesker har tatt med seg inn av gleder og sorger gjennom generasjoner». Musikken inviterer til å lytte og delta, og musikk og tekster uttrykker livsfølelse og løfter oss også opp og inn i til et sted som ligger bortenfor vår virkelighet. Musikken i de hellige handlingene gjør at handlingene ikke først og fremst handler om å forstå, men de inviterer til deltagelse i et møte med Gud og livets dypeste mysterium, med glimt av himmel.
- Kirkerommets mange kunstneriske og arkitektoniske detaljer gjør det mulig å være opptatt av andre ting enn det som skjer i liturgien og som gir mulighet for stille hvile. Når jeg tenker på min oppvekst i Asker og Holmen kirke er det først og fremst rommet med bilder og utskjæringer som definerer dette rommet som mitt, selv om det var mye flotte prekenes og musikk i alle sjangere. I dagens kirkerom inviteres vi til handlinger som å skrive bønnelapper, tenne lys og holde hånden fast i steiner eller kjenne vannet sildre. Graarud forteller om en bønnelapp i bønnekrukka: «Jeg tror ikke på Gud, men verden er så fucka at jeg prøver meg likevel».
- Dåpens vann etablerer forbindelsen mellom hver enkelt av oss og det store økologiske fellesskapet og mangfoldet vi er en del av. Vi er alle avhengig av vann. Kroppen vår er nesten 80% vann og når vi dør blir kroppens vann en del av vannets kretsløp. Dette fellesskapet med alt levende og alle mennesker gir oss motivasjon til ansvarlig liv.
- Dåpens handling er det sterkeste symbolet vi har for alle menneskers likeverd. I dåpshandlingen tar Gud imot oss og gjør alt for oss, uavhengig av kjønn, sosial klasse og prestasjonsevne.
- I dåpen blir vi med i Kristi kamp mot død og smerte og fortvilelse og får del i et liv som overvinnet døden, som er alle menneskers grunnangst.
- I nattverdens enkle måltid med brød og vin understrekes det at det største festmåltidet i verden, er det enkleste måltidet av alle. I Guds festmåltid blir det ikke gjort forskjell på noen –alle får det samme.
- Kirkerommet og de hellige handlingene gir mulighet til å klamre seg til et håp om at vi aldri er alene med nedstemthet, smerte og frykt. Gud ledsager oss hele tiden og forlater oss aldri, selv om vi spiser mat med griser, kjemper med døden eller ikke lever opp til krav og forventninger. Og i dette rommet er det også andre mennesker, det gir mulighet til å finne noen å dele smerte og glede med – en delt byrde er halvparten så tung. Dette kan vi ta med ut i det offentlige rom slik Borg bispedømmeråd gjør med jubileumskampanjen Du er ikke alene.

Hellig rom i lokalsamfunnet

Det hellige rommet med sine hellige handlinger kan bli symbolbygg i lokalsamfunnet for inkludering, anerkjennelse og respekt for alle slags mennesker. Slik er det hellige

rommet også en viktig faktor i å virkeliggjøre bærekraftmålene. I en tid med store endringer og usikker fremtid langs mange akser, trenger mennesker et slikt rom. Ved å bøye oss ned og lytte til rommets og handlingenes budskap – kanskje som en lyd av skjør stillhet- får vi visdom til å ledsage mennesker til å oppdage rommet og handlingens ofte tildekkede livshjelp – til mot og kraft, i tillitt og håp.

Ved å bøye oss ned, løftes mennesker opp – Anafora!